

BÖLGESEL VE ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİ SAHASI OLARAK KARADENİZ

BLACK SEA AS A SPACE OF REGIONAL AND INTERNATIONAL COOPERATION

Editör
Mehmet Hacısalihoğlu

**BÖLGESEL VE ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİ
SAHASI OLARAK**

KARADENİZ

BLACK SEA

**AS A SPACE OF REGIONAL AND
INTERNATIONAL COOPERATION**

Ed. Mehmet Hacısalıhoğlu

BALKAR & TÜMBİFED

İSTANBUL 2020

BALKAN VE KARADENİZ ARAŞTIRMALARI
BALKAN AND BLACK SEA STUDIES

4

Bölgesel ve Uluslararası İşbirliği Sahası Olarak Karadeniz. Editör:
Mehmet Hacısalihoğlu, *Yazarlar:* Mustafa Ayfın, Çiğdem Nas, Darina
Grigorova, Sergii Pakhomenko, Gencer Özcan, Mehmet
Hacısalihoğlu, Evgeniy Bahrevskiy, Emrullah Ataseven, Tsvetelina
Tsvetkova, Beril Tuğrul, Abdullah Akat, Kenan Aydın
Anahtar kelimeler: Karadeniz, Rusya, Kafkasya, Balkanlar, Karadeniz
İşbirliği, Türk-Rus İlişkileri, Ukrayna

Black Sea as a Space of Regional and International Cooperation.
Editor: Mehmet Hacısalihoğlu, *Authors:* Mustafa Ayfın, Çiğdem Nas,
Darina Grigorova, Sergii Pakhomenko, Gencer Özcan, Mehmet
Hacısalihoğlu, Evgeniy Bahrevskiy, Emrullah Ataseven, Tsvetelina
Tsvetkova, Beril Tuğrul, Abdullah Akat, Kenan Aydın
Key words: Black Sea, Russia, Caucasus, Balkans, Black Sea
Cooperation, Turkish-Russian Relations, Ukraine

Her hakkı mahfuzdur © All rights reserved.

Kitabın bütün yayın hakları Yıldız Teknik Üniversitesi **Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (BALKAR)** ve **Tüm Bürokratlar ve İş İnsanları Federasyonu (TÜMBİFED)**'e aittir.

Kapak: Zehra Kömürcü

Sayfa düzeni: Mehmet Hacısalihoğlu

Baskı: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

Birinci Baskı: Eylül 2020

Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (BALKAR)

E-posta: balkar@yildiz.edu.tr

Web: <http://www.balkar.yildiz.edu.tr/>

ISBN: 978-975-461-567-8

Elektronik ISBN: 978-975-461-575-3

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	3-4
Yıldız Teknik Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Bahri ŞAHİN'nin Açılış Konuşması	5-6
TÜMBİFED Genel Başkanı Cemil BİLGE'nin Açılış Konuşması	7-8
Mustafa AYDIN: Uluslararası Siyasette Bir Rekabet ve İşbirliği Sahası Olarak Karadeniz. Açılış Konuşması	11-26
Mehmet HACISALİHOĞLU: 19. Yüzyıl Osmanlı-Rus İlişkileri	27-47
Tsvetelina TSVETKOVA: Soviet-Turkish Relations in 1921-1923: A Few Nuances from the Bulgarian Archives	49-59
Evgeniy BAHREVSİY: Türkiye'de Rusya, Rusya'da Türkiye İmgeleri ve Karşılıklı İlişkilere Etkileri	61-67
Çiğdem NAS: Avrupa Birliği ve Karadeniz Çevresi Ülkeler Arası İşbirliğine Etkileri	69-77
Darina GRIGOROVA: 'Russkiy Mir' in the Black Sea Region: Geopolitical Doctrine and Ideology	79-87
Sergii PAKHOMENKO: Security Problems in Azov and Black Sea Regions: Ukraine's Perspective	89-97
Emrullah ATASEVEN: Karadeniz ve Güney Kafkasya'da Rus-Türk İlişkileri: Güncel Meseleler	99-110
Gencer ÖZCAN: Türkiye'nin Balkanlara Yönelik Dış Politikası	111-129
A. Beril TUĞRUL: Karadeniz'de Enerji Politikaları	131-142
Abdullah AKAT: Karadeniz Havzasında Müzik Çalışmaları ve Kültürel İşbirliği Potansiyeli	143-154
Kenan AYDIN: Karadeniz Çevresinin Turizm Potansiyeli: Gümüşhane Örneği	155-176
Mehmet HACISALİHOĞLU: Son Dönem Türk-Rus İlişkileri ve Avrupa'ya Yansımaları: <i>Osteuropa</i> Dergisinin Rusya ve Türkiye Özel Sayısı Üzerine	177-181
Sempozyum Fotoğrafları	183-212

*Bölgesel ve Uluslararası İşbirliği Sahası Olarak Karadeniz /
Black Sea as a Space of Regional and International Cooperation,*
Ed. M. Hacısalihoğlu, İstanbul: BALKAR & TÜMBİFED, 2020, 143-154.

Karadeniz Havzasında Müzik Çalışmaları ve Kültürel İşbirliği Potansiyeli

Abdullah Akat*

Karadeniz, etrafında tarihsel süreçte hemen her dönem önemini korumuş ticaret yollarının sonlandığı liman şehirleri ve onların çeşitli bağlantılarla iç kesimlere ulaştığı vadi ve dağ yerleşimlerini barındıran bir iç denizdir. Karadeniz kültür havzası ise Balkan, Kırım, Azak, Hazar, Kafkasya ve Anadolu coğrafyalarını birleştiren oldukça geniş bir alan olarak tanımlanır. Tarih boyunca bu havzada onlarca devlet kurulmuş ve üzerinde çok sayıda farklı köklerden gelen topluluklar yaşamıştır. Şüphesiz ki bu durum sonsuz sayıda etkileşimlerin oluşmasına ve çeşitli değişim ve dönüşüm süreçlerinin yaşanmasına neden olmuştur. Bu süreçler üzerine Karadeniz çevresindeki hemen her bölgede mikro ölçekli yerel çalışmalar yapılmasına karşın, Karadeniz kültür havzasının tamamında müzik alanındaki etkileşimlere geniş bir perspektiften bakılan makro ölçekli ve uluslararası katılımlı çalışmalar neredeyse hiç yapılmamıştır.

Bu bildiriye, Karadeniz çevresinde yaşayan toplulukların müzik kültürleri, tarihi ses kayıtlarından oluşan koleksiyonlar ve

* Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuvarı. ORCID ID: 0000-0002-8045-2802
E-mail: abdullahakat@istanbul.edu.tr

saha çalışmaları yoluyla elde edilen veriler üzerinden ilişkilendirilecektir. Karadeniz'in bir i deniz olarak çevresi için ne denli önemli bir eyleyen olduğu ve oldukça geniş olan Karadeniz kültür havzasının farklı coğrafyalarında müziklerin ortak, benzer ve aynı yapıları barındırmasının nasıl ele alınması gerektiği anlatılmaya çalışılacaktır.

Bildirinin amacı, Karadeniz kültür havzasındaki müzik pratiklerini makro ölçekte anlamlandırmak ve bu kadim coğrafya içerisindeki bileşenleri yeniden ilişkilendirerek her açıdan bir araya getirecek kültürel işbirliği potansiyeline dikkat çekmektir.

Tarafımca 2002 yılından beri Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi kıyılarında ve iç kesimlerinde saha çalışmaları kapsamında katılımcı gözlemler, derlemeler, amatör ve profesyonel müzisyenler, yerli insanlar ve sosyal bilimlerin ilgili alanlarındaki akademisyenler ve meraklılar ile görüşmeler yapılmıştır. Bölge tarihi ve sosyo-kültürel hayatıyla ilgili literatür üzerine çalışılmış ve "Karadeniz Müziği" hakkında farklı türlerde yayınlar üretilmiştir. Ülkemizin resmi kurumlarınca ilk halk müziği derlemelerinin başlatıldığı 1922 yılından itibaren yapılan çalışmalarla benzer ve hatta onların devamı niteliğinde görülebilecek bu çalışmalar, kendinden öncekiler gibi "Karadeniz Türküsü" ve devamında "Karadeniz Müziği"ni anlamak, anlatmak, toplamak ve aktarmak gibi temel amaçlar barındırmaktadır. Tıpkı Karadeniz'e kıyaslı olan diğer ülkelerdeki müzik araştırmacılarının "Karadeniz Müziği" başlığı altında yaptıkları çalışmalarda olduğu gibi. Peki, bunlardan hangisi ya da hangileri gerçekten Karadeniz'in müziğidir veya hepsi Karadeniz'in müziği ise neden müzik çevrelerince bugüne kadar bu çalışmalar ilişkilendirilmemiş, bir arada çalışılmamış, karşılaştırılmamış veya aralarındaki etkileşimler tartışılmamıştır?

Oysa bu tür karşılaştırılmalı alışmalar Guido Adler tarafından ilk kez 1885 yılında "Vierteljahrsschrift für Musikwissenschaft" dergisinde tanımlandığından beri karşılaştırılmalı müzikoloji (günümüzdeki adıyla etnomüzikoloji)

kapsamında yapılmaktadır.¹ “Adler, karşılaştırmalı müzikolojinin amaç ve kapsamını yeryüzündeki değişik toplumların müziklerini, özellikle halk şarkılarını araştırmak, karşılaştırmak ve etnografik amaçlar için yapılarına göre sınıflandırmak şeklinde belirler. Adler’e göre ilkel toplulukların evrim süreçleri incelenirse, Avrupa müziğinin de hangi süreçlerden geçerek bugüne geldiği anlaşılacaktır.”² Görüldüğü üzere kültürel evrimcilikten³ beslenen bu bakış açısının karşılaştırmada merkez aldığı alan Avrupa’dır ve dünyanın geri kalan coğrafyalarında yaşayan ve ilkel olarak kabul edilen toplulukların müziklerini inceleme odaklıdır. Bu yaklaşım her ne kadar eleştirilmiş ve 20. yüzyıl ortalarından itibaren güncelliğini kaybetmiş olsa da, günümüze bıraktığı birikim oldukça kıymetlidir. Şöyle ki, “ondokuzuncu yüzyıl sonunda Avrupalı araştırmacılar kültürel evrimcilik anlayışıyla özellikle yazılı olmayan ve kendileri için bilinmeyen müzik türlerinin sır perdesini aralamak, kültürel evrimin parçalarını bulmak ve karşılaştırmak için ses kayıtları toplamaya başladı. 1877 yılında fonografin icat edilmesi ve 1885 yılında Alexander J. Ellis’in cent sistemini⁴ geliştirmesi alandaki çalışmalara öncülük etmişti. Ses kaydının yapılabilmesi ve elde edilen müziklerin ölçülerek analiz edilebilmesi, bilimsel nesnelliğin ve karşılaştırmalı müzikolojinin temel ilkelerine işaret ediyordu. Çalışmaların merkezinde Carl Stumpf ve Erich M. Von Hornbostel gibi başlıca araştırmacıların çalışmalarına işaret eden Berlin Ekolü bulunuyordu. Dünyanın en eski müzik arşivleri olan Wiener Phonogrammarchiv (Viyana

¹ Guido Adler, “Umfang, Methode und Ziel der Musikwissenschaft”, *Vierteljahrsschrift für Musikwissenschaft* 1 (1885), 5–20.

² Abdullah Akat ve İlke Kızmaz, “Halk Bilgisinin Müziğe ve Dansa Dönük Temsilleri”. *Halk Bilimi El Kitabı*, Ed. Mustafa Aça. Konya: Kömen Yayınları, 2016, 595-656, 598.

³ Doğa bilimlerinde Darwin’in evrim teorisinin Edward Tylor ve Lewis Henry Morgan gibi dönemin toplum bilimcileri tarafından benimsenmesiyle kültürel değişimlerin uzun erimli tarihsel ya da evrimsel süreçlerde gerçekleştiği fikri, kültürel evrimcilik olarak adlandırılır. (Bates, 2009: 23)

⁴ Cent sistemi fonetikçi Alexander J. Ellis tarafından geliştirilen, bir oktavı 1200 birime –cent’e- bölebilen, böylece çok küçük aralıkları ölçmekte ve farklı ses sistemlerini karşılaştırmakta kullanılan bir sistemdir.

Fonograf Arşivi) 1899'da ve Berliner Phonogramm-Archiv (Berlin Fonograf Arşivi) 1900'de bu saiklerle kurulmuştu.”⁵ Bu dönemin ardından özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında antropoloji kuramlarından beslenen etnomüzikoloji çalışmalarının ortaya çıkması ve yüzyılın sonuna doğru giderek ivme kazanması dünya genelinde yapılan derleme gezilerinin, alınan eski ses kayıtlarının ve bunların muhafaza edildikleri arşiv ve müzelerin önemini bir kez daha gündeme getirmiştir. Arşivlerin birçoğu yeni binyılın ilk yıllarında UNESCO tarafından koruma altına alınmış ve dünya kültürel mirası sayılmıştır.

Karadeniz müziğinin Türkiye’de derlenmiş ve kayıt altına alınmış kültürel mirası ise günümüzde hala dağınık veya önemli bir bölümü kullanılamaz durumdadır. Karadeniz’e kıyısı olan ülkelerde yapılan çalışmalarda toplanmış materyaller ve Avrupalıların tüm bu coğrafyadan kendi kültürel evrimlerini araştırmak için oluşturduğu tarihi koleksiyonlar ise tam anlamıyla bir muammadan ibarettir. Çünkü ülkemizde olduğu gibi Karadeniz çevresindeki diğer ülkelerde de bu koleksiyonların birbiriyle ilişkilendirilmesine yönelik makro ölçekli bir bakış açısı geliştirilmediğinden, araştırmacılar büyük çoğunlukla kendi yerel alanına ilişkin materyallere yönelmiş, diğerleriyle yeterince ilgilenmemiştir. Oysa sosyal bilimlerin diğer alanlarında, özellikle Balkan-Kafkasya tarihi ve sosyal ilişkilerine ve Karadeniz’in ekonomik üretkenliğine yönelik geniş kapsamlı çalışmalar bulunmaktadır. Her şeye rağmen, Karadeniz ve çevresine dair tarihsel materyaller ve bunlara ilişkin veriler eğer yeniden ele alınabilirse müzik araştırmaları adına belki de geçmişe göre daha kıymetli bir zemin ve çalışma alanı ortaya çıkarılabilir.

Karadeniz çevresinde müzik alanında ilk saha çalışmaları Almanya, Macaristan ve Rusya gibi ülkelerin bilim insanları tarafından gerçekleştirilmiştir.⁶

⁵ Abdullah Akat, “Müzik Arşivleri”. *Müzikte Araştırma Yöntemleri*, Ed. Songül Karahasanoğlu, Elif Damla Yavuz. İstanbul: İTÜ TMDK Yayınları, 2015, 41-58, 41.

⁶ Bunun yanı sıra özellikle Romanya ve Bulgaristan gibi Osmanlı ve Rusya gibi büyük güçlerin arasında yeni bağımsızlığını kazanmış

KARADENİZ HAVZASINDA MÜZİK 147

Münih Etnoloji Müzesi'nde görev yapmakta olan Alman araştırmacı Adolf Dirr 1909 - 1914 yılları arasında Kafkasya'da sürdürmüş olduğu saha çalışmalarında fonografla 38 silindir kaydetmiştir. Kayıtlar 1909'dan itibaren Tiflis ve çevresinde yerleşik Abhaz, Laz, Mingrel, Oset, Svan, Tatar, Azeri ve Türk topluluklardan alınmıştır. Takip eden yıllarda ise yine birçok Alman araştırmacı Karadeniz'in farklı alanlarında bu tür çalışmalar yapmışlardır. Günümüzde bu kayıtların önemli bir bölümü Berlin Fonograf Arşivi'ndedir.⁷

ülkelerde de milliyetçilik akımıyla birlikte yapılmış halk müziği derleme çalışmaları bulunmaktadır. Örneğin, "Bulgaristan'da; önce Çolakav 1872'de "Bulgar Ulusal Şarkı Mecmuası "nı yayımlar. Ştaynov ve Raçov 1887'de, 24 halk ezgisi yayımlar. Vasilev ise 1891'de 225 Bulgar halk ezgisi bastırır. Bulgaristan'da 1925 yılından 1931 yılına kadarki 6 yıl içinde, toplanan ezgi sayısı 25.000 civarındadır. Dr. Cucev, Bulgar halk müziği yanında, Türk halk müziği materyallerini de ihtiva eden onlarca kitap yazar." (Şenel, 1999: 102) Öte yandan I.Dünya Savaşı yıllarında Prusya İmparatorluğu sınırları içerisinde kurulan 24 esir kampından Prof. Dr. Carl Stumpf'un yönetimindeki Prusya Fonograf Komisyonu tarafından fonograf ile bal mumu silindirlere ses kayıtları almış, bir miktar görsel veri ve alan notu oluşturulmuştur. II. Dünya Savaşı esnasında Berlin'in yıkım görmesi ve savaş sonrasında ikiye ayrılması gibi hadiselerden dolayı materyallerin bir bölümü batıda Berlin Fonograf Arşivi'nde, bir bölümü ise doğuda Humboldt Üniversitesi Ses Arşivi'nde kalmıştır. Uzun yıllar dışı kapalı olan materyaller ilk defa Dr. Susanne Ziegler önderliğinde Berlin Fonograf Arşivi tarafından gerçekleştirilen bir proje ile 2013 yılından itibaren dijital ortama aktarılmış ve bir bölümü I. Dünya Savaşı'nın 100. Yılı olması münasebetiyle ilk kez 2014 yılında Berlin Avrupa Kültürleri Müzesi'nde sergilenmiştir. Bu koleksiyon içinde Rusya saflarında savaşa katılmak durumunda kalan ve savaş sırasında esir düşen Kırım, Kafkas ve Balkan Türklerine ait çok sayıda materyal bulunmaktadır. Bahsi geçen coğrafyalardaki Türk topluluklarının kültürel bağlarını birçok açıdan ortaya koyabilecek nitelikte olan bu materyaller aynı zamanda bu alandaki bilinen en eski işitsel belgeler olmaları münasebetiyle özgün bir değer taşımaktadır. Ayrıca aynı yıllarda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içerisinde yer alan esir kamplarından da Robert Lach tarafından derlenmiş ses kayıtlarının Viyana Fonograf Arşivi'nde muhafaza edildikleri bilinmektedir. Lach 1930'lu yıllarda bu materyallere ilişkin çok sayıda yayın yapmıştır.

⁷ Berlin Fonograf Arşivi'nde 2013 yılından itibaren tarafımda birçok kez araştırmalar yapılmış, ortak projeler gerçekleştirilmiştir. Bugüne dek ülkemize ve çevre coğrafyasına ait 63 koleksiyon tespit edilerek

19. yüzyıl sonunda Bela Vikar ile başlayan ve 20. yüzyıl başında Zoltan Kodaly ve Bela Bartok'un ortaya koyduğu araştırmalar ve müzik eserleriyle devam eden Macar ekolü o yıllarda oldukça önemlidir. Kodaly ve Bartok sadece Macaristan'dan değil, o dönem Macar yönetimi altından olan Romanya'nın bir bölümünden ve diğer çevre alanlardan da 1906'dan 1917'ye kadar binlerce ezgiyi barındıran malzemeler toplamıştır.⁸ Bu çalışmaların önemli bir bölümü Budapeşte Etnografya Müzesi'nde muhafaza edilmektedir.

Çarlık Rusya'da 1900'lerin başında yapılmış folklor çalışmaları ve derleme gezilerinde önemli malzemeler toplanmış ve nota koleksiyonları yayınlanmıştır. 1910 yılında A. Olesnitski tarafından yayımlanan "Kırım Türklerinin Yırları" bunlara örnek gösterilebilir. Bunun yanı sıra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde 1924 yılında etnografya ve arkeoloji merkezlerinin kurulmasıyla bu alanda önemli bir atılım yapılmıştır. Sovyetler Birliği'ne bağlı olan tüm ülkelerin –ki bunların önemli bölümü Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerdir- müzik kültürüne ilişkin materyaller toplanarak arşivlenmiş, bir bölümü yayımlanmıştır. Günümüzde Rusya genelinde ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından dolayı Gürcistan, Azerbaycan, Ukrayna gibi ilgili ülkelerin her birinde bulunan çok sayıdaki arşivlerde bu kayıtlar muhafaza edilmektedir.

Türkiye'de de Karadeniz kıyılarına gösterilen ilgi takdire şayandır. İlk halk müziği derlemelerinin yapıldığı bölgelerden biri de Doğu Karadeniz olmuştur. 1929 yılında İstanbul Konservatuvarı tarafından gerçekleştirilen Anadolu'daki

incelenmiştir. Karadeniz ile direkt bağlantısı bulunan ve az veya çok sayıda ses kaydını içeren koleksiyonların toplamı ise 20 civarında olmakla birlikte, önemli bulduğumuz koleksiyonlar şu şekildedir: Adolf Dirr 1909-1914, Prusya Fonograf Komisyonu 1915-1918, Kurt Reinhard 1963, 1968 ve 1972, Felix Hoerburger 1965, 1970 ve 1972, Christian Ahrens 1972, Ursula Reinhard 1983 ve Susanne Ziegler 1991.

⁸ "Bela Bartok ve Zoltan Kodaly'nin, Romanya'nın asıl yerlilerinden topladıkları ezgi sayısı 3500 civarındadır. Romen Kiriac, ilk defa fonografi kullanan folklorcu olur. 1930'lu yıllara gelindiğinde, Romen arşivlerinde bulunan ezgi sayısı 7500 civarındadır." (Şenel, 1999: 102)

dördüncü, bölgedeki ilk gezide ünlü müzikolog Mahmut Ragıp Gazimihal'de yer almıştır ve bu geziyle ilgili notlarını daha sonra yayımlamıştır.⁹ Ardından 1937 ve 1943 yıllarında Muzaffer Sarısözen yönetiminde Ankara Konservatuvarı'nın derleme gezileri gerçekleşmiştir.¹⁰ Yine 1937 yılında Adnan Saygun'un Rize, Kars ve Ardahan bölgesinde yaptığı çalışmalar bulunmaktadır.¹¹ 1967'deki TRT ve 1991'deki HAGEM derlemeleri ve arşiv materyalleri diğer resmi kurum çalışmaları

⁹ İstanbul Konservatuvarı Folklor Heyeti'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'ni içeren tetkik seyahati, 1929 yılında Gazimihal tarafından "Şarki Anadolu Türküleri ve Oyunları" adlı kitap olarak İstanbul'da yayınlanmıştır. 17 Eylül 1929 günü Trabzon'da çıkan Yeni Yol Gazetesi'nde "Konservatuar Heyetinin Tetkik Seyahati/Heyet Azasından Ragıp Bey'in Gazetemize Beyanâtı" başlıklı yazıda seyahatin başlangıcından o güne kadar heyetin yaptıkları araştırma faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Yine 1930 yılında Gazimihal, "Konservatuarın 4üncü Seyahatinden Çıkan Neticeler" başlıklı yazısını Vakit Gazetesinde yayınlamış "Trabzonlular Kemeçeyi Nerden Buldular" sorusunu cevaplamaya çalışmıştır. Bunların dışında birçok eserinde ve yazısında Gazimihal buradan aldığı bilgi ve dokümanları kullanmıştır.

¹⁰ 1924 yılında Musiki Muallim Mektebi olarak kurulan ve Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatıyla 1936 yılında Ankara Devlet Konservatuvarı'na dönüştürülen okul Muzaffer Sarısözen yönetiminde 1937 – 1952 yılları arasında resmi olarak alan araştırmaları gerçekleştirerek derlemeler yapmıştır. Gerçekleştirilen alan araştırmaları fişlenerek arşivlenmiştir. Bu ezgilerin kopyaları TRT Müzik Dairesi Türk Halk Müziği ve Oyunları Arşivi'ne de aktarılmıştır. Bu derleme gezilerinin ardından herhangi bir yayın yapılamazken Sivas'ta basılan Ülke Gazetesi'nde 1 Mayıs 1946'da Halil Bedi Yönetken tarafından "Rize ve Dolaylarında Müzik ve Oyun Folkloru", 17 Mayıs 1946'da da "Trabzon ve Dolaylarında Müzik ve Oyun Folkloru" başlıklı yazılar yer almıştır. Bu yazılar daha sonra Halil Bedi Yönetken'in yazılarından Panayot Abacı'nın 1966 yılında "Derleme Notları" adı ile yayınladığı kitapta da yer almıştır.

¹¹ Adnan Saygun'un 1937 yılında yayınladığı "Rize, Artvin ve Kars Havalisi Türkü, Saz ve Oyunları Hakkında Bazı Malumat" adlı kitabı bölgenin en doğu kıyılarında ve iç kesimlerinde yapıldığı için oldukça önemlidir. Saygun'un yörede ne kadar kaldığı bilinmemektedir. Çalıştığı alanlarda yaptığı bir kısım derlemenin yanı sıra bazı parçaların notalarını daha sonradan İstanbul'da elde ettiği plaklardan notaya aldığı anlaşılmaktadır. Notaya aldığı eserleri o dönemlerde ülkemize gelerek özellikle Toroslar ve çevresinde araştırmalar yapan ünlü Macar besteci ve müzik adamı Bela Bartok'la da paylaştığı bilinmektedir.

olurken¹², çok sayıda kişisel çalışma ve bunun sonucunda oluşturulmuş koleksiyonlar da mevcuttur. Ancak, elde edilen materyallerin arşivlenmesiyle ve muhafazasıyla ilgili ciddi sıkıntılar yaşanmış ve bu çalışmaların önemli bir bölümü günümüze aktarılamamıştır.

Bu durumdan vazife çıkartılarak, kültürel mirasımızın ve bu mirasın geçmişten gelen bağlarını irdeleyip tüm zenginliklerinin bir arada olmasını sağlamak ve geleceğe aktararak araştırmacılara sağlıklı bir zeminde yeni olanaklar sunabilmek gibi amaçlarla tarafımda Karadeniz Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeleri kapsamında 2011 yılında bölgesel bir müzik arşivi kurulmasının alt yapısı hazırlanmıştır. Ancak bu kadar geniş bir coğrafyadan kayıtlar toplamak, yeni alan araştırmaları düzenlemek, 100 yılı aşkın bir süredir var olan arşivler içinden bölgeye ilişkin görsel-işitsel materyalleri bulup çıkarmak kolay bir iş değildir. Hele ki ülkemizde bu tür bir çalışmanın örneğinin olmaması, arşiv çalışmalarına gereken ilginin gösterilmemesi, sınırlı ve zor imkânlarla destekler bulunabilmesi ve müzik arşivciliği üzerine eğitim veren bir kurumun olmamasından dolayı yetişmiş eleman sıkıntısı çekilmesi gibi etkenlerle birlikte bu mesai daha da zorlaşmaktadır. Tüm zorluklara rağmen Karadeniz müziğini geniş perspektiften görmemizi ve anlamlandırmamızı sağlayacak önemli yollardan biri Karadeniz kültür havzasındaki mikro ölçekli yerel müzik çalışmalarını tespit etmek ve onların bugüne taşıdığı birikimleri bir araya getirmektir. Ayrıca amaca ulaşmak için hem Karadeniz kültür havzasında –Türkiye dahil- yer alan ülkelerde hem de Avrupa merkezli olarak yapılmış müzik çalışmalarına ihtiyaç vardır. Dolayısıyla bir yandan ülkemizde Karadeniz Bölgesi'ne ilişkin olan malzemeleri toplarken diğer yandan dış kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu durum belli bir süre sonra çalışmanın Avrupa'da sürdürülmesini gerekli hale getirmiş, özellikle karşılaştırmalı müzikolojinin merkezi olan Almanya'daki müzik arşivlerinin incelenmesini zaruri kılmıştır.

¹² TRT ve HAGEM derlemeleri ve arşiv materyalleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Şenel, 1994: 87-112.

KARADENİZ HAVZASINDA MÜZİK 151

Alman etnomüzikolog Kurt Reinhard'ın 1963 ve 1968 yıllarında Türkiye'nin Doğu Karadeniz kıyılarında yapmış olduğu saha çalışmaları ve derlediği ezgiler başta olmak üzere Alman müzik arşivlerinde yer alan Karadeniz ile ilgili tarihi ses kayıtlarının incelenmesi ve veritabanının hazırlanması amacıyla 2013-2014 yıllarında tarafımda Berlin'de TÜBİTAK destekli bir post doktora araştırma projesi yürütülmüştür. Özellikle Berlin Fonograf Arşivi'nde bulunan Karadeniz kültür havzasına ilişkin tarihsel ses kaynaklarının incelenip analiz edilmesinden sonra artık Karadeniz müziğinin ne olduğuna ilişkin düşüncelerim daha belirgin hale gelmiştir.

Karadeniz müziği, bugün ona atfedilen anlamının dışında sadece küçük bir alanın ya da belli bir bölgenin değil, aynı zamanda adını aldığı gibi Karadeniz'in ve onun etki sahasındaki büyük bir coğrafyanın müziğidir. Kafkas'ın, Kırım'ın, Tuna'nın, Rumeli'nin müziği ile Doğu Karadeniz'in müziği kardeştir. Bu yüzden Karadeniz müziğinin geçmişindeki bağları keşfetmenin hazzıyla ortaya yeni çalışmalar koymak gerekir.

Bu anlayışla Karadeniz'in oluşturduğu kültür havzasını yeniden düşünmek, müzik kültürüne ilişkin özellikle görsel-işitsel belgelerin izini sürmek amacıyla Avrupa'nın başka yerlerinde bulunan müzik arşivleri de tarafımda incelenmiştir. Son yıllarda Karadeniz havzasının farklı coğrafyalarında çeşitli zamanlarda saha çalışmaları gerçekleştirmenin yanı sıra Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin yerel ve ulusal arşivlerinden de ses kaynakları elde edilmiştir. Böylece 2011 yılında projelendirdiğim ve 2014 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi (günümüzde Trabzon Üniversitesi) bünyesinde kurduğum Karadeniz Müzik Arşivi'nde (KARMA) tüm Karadeniz kültür havzasından günümüzde yaklaşık 40.000'i bulan görsel-işitsel materyal bir araya getirilmiştir.

Gerek yurt içinde gerekse yurt dışında kurumlararası ikili işbirliği anlaşmalarına dayalı olarak elde edilen¹³ bu tarihi

¹³ 2014 yılından itibaren Karadeniz Teknik Üniversitesi Devlet Konservatuvarı'nın ikili anlaşmalar yaptığı ve çeşitli kapsamları olan

koleksiyonlar ve barındırdıkları kıymetli materyaller Türkiye'nin başta Doğu Karadeniz Bölgesi, sonra Orta ve Batı Karadeniz Bölgesi, Gürcistan ve Kafkasya, Kırım ve Karadeniz'in kuzeyi ile Balkan coğrafyası ve Yunanistan sahasını kapsamaktadır. Bu materyallerin incelenmesinin ardından temel çıkarımlarımız şu şekilde olmuştur:

- Koleksiyonlar birbirinden farklı çok sayıda çalgısal ve vokal türlere ait ses kayıtlarından oluşmaktadır.

- Kayıtlar hakkında yeterli içerik bilgisi bulunmamaktadır. Koleksiyonların birçoğunda yalnızca çalgıcıların veya söyleyenlerin adı ve yaşı gibi temel kişisel bilgiler varken, parçalar ve performanslar hakkında detaylı bilgiler yer almamaktadır. Bazı kayıtlarda ise hiç bir içerik bilgisi mevcut değildir.

- Kaydedildikleri döneme ilişkin fikirler vermekte, günümüzde aynı coğrafyalarda unutulmuş ya da kullanılmayan ezgileri ve bölgenin geçmişindeki toplulukların karışım ve yer değiştirme süreçlerine ilişkin çözümlere olanak tanımaktadır.

- Birçok koleksiyonda çok bilinen ezgiler defalarca kayıt edilmiş, kendini tekrar ederek çeşitli varyasyonları ortaya koyma özelliği gösteren repertuarlar oluşmuştur. Ancak aynı sebepten bu repertuarlar nicelik açısından kısıtlı kalmıştır.

- Bu koleksiyonlara ilişkin derlemeciler tarafından yayınlanan kitap ve makalelerde yapılan değerlendirmeler ve transkripsiyonlarda sosyal, kültürel ve tarihi bilgi eksiklikleriyle

protokoller imzalayarak kültürel işbirliğini güçlendiren faaliyetlerde bulunduğu dış kaynaklı üniversite ve diğer resmi kuruluşlar şunlardır: V. Sarajisvili Tbilisi State Conservatoire (Gürcistan), Batumi Art State Teaching University (Gürcistan), Rostov State S. Rachmaninov Conservatoire (Rusya), Academy of Music "Gh. Dima" (Romanya), South-West University "Neofit Rilski" (Bulgaristan), Estonian Academy of Music and Theatre (Estonya), University of Music and Performing Arts Vienna (Avusturya), Berliner Phonogramm-archiv (Almanya), Humboldt Universitaet Lautarchiv (Almanya), Indiana University Traditional Music Archive (A.B.D.), International Council for Traditional Music (ICTM) - A Non-Governmental Organization in Formal Consultative Relations with UNESCO.

birlikte özellikle müzikal ve linguistik açılardan maddi hatalar göze çarpmaktadır. Dolayısıyla disiplinlerarası çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

- Doğu Karadeniz Bölgesi ile Kafkasya, Karadeniz'in kuzeyi ve Balkan coğrafyaları arasında çalınan enstrümanlar, melodi cümleleri, ritim yapıları ve dil özellikleri arasında önemli benzerlikler bulunmaktadır. Hatta bazen aynı ezgilerin farklı adlarla, bazen aynı ad kullanılmasına rağmen farklı konu içeriğiyle, bazen de aynı ad ve içerikle tüm coğrafyada yayılabildiği tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, Doğu Karadeniz Bölgesi müzik kültürü, günümüze dek süregelen çalışmalardaki gibi kendi içinde değerlendirilmemeli, Karadeniz kültür havzasının bir parçası olarak ele alınmalıdır. Karadeniz'in çevresi için ne denli önemli olduğu, bir aracı olarak kültürel taşınmaya ve kültürlerarası etkileşimlere katkısı olduğu kabul edilmelidir. Bölge kültürel mirasını bir araya getirecek, muhafaza edecek ve geleceğe aktaracak arşiv çalışmaları desteklenmelidir. Araştırmacıların gelişimine katkı sağlayacak, ulusal ve uluslararası alanda işbirliğini arttıracak ve ortak projeler üretilmesi açısından alt yapı oluşturacak kültürel faaliyetler planlanmalıdır. Karadeniz kültür havzasında yer alan ülkelerin müziklerine ilişkin kapsamlı bir veritabanı hazırlanmalı ve bu temel kaynak karşılıklı olarak erişime açık bir dijital platforma dönüştürülmelidir. Sağlanacak bir veritabanı ile toplumsal hareketler, değerler, değişimler ve etkileşimler gözlemlenebilecek ve müzikoloji disiplininin yanı sıra tarih, sosyoloji, antropoloji, etnoloji ve folklor gibi birçok disipline katkı sağlanacaktır. Bu aynı zamanda Karadeniz çevresinde yaşayan toplulukların gündelik pratiklerini çalışmak üzere ihtiyaç duyulan uzun süreli ve daha kapsamlı yeni alan araştırmalarına da zemin hazırlayacak ve disiplinlerarası çalışmalara katkıda bulunacaktır. Son birkaç yılda Trabzon Üniversitesi Devlet Konservatuvarı'nın uluslararası işbirliğine dönük çok katımlı ve makro ölçekli çalışmaları bu sahaya ivme kazandırmış, Karadeniz kültür havzasındaki ülkelerle karşılıklı kültürel etkinlikler, ortak saha çalışmaları, ortak akademik yayınlar,

154 ABDULLAH AKAT

belgesel vb. görsel-işitsel materyale dayalı ortak sunumlar gerçekleştirilmiştir. Bu durum yerli ve yabancı bilim insanlarının çalışmalarını yeniden şekillendirmelerine vesile olmuş ve makro ölçekli bakış açısı kültürel işbirliği potansiyelini giderek yukarılara çıkarmıştır. Dolayısıyla müzik gibi önemli bir kültürel işbirliği alanının bu kadim coğrafyadaki tarihsel ve sosyal bağların bilincinde olarak sürdürülmesi ve yeni ortak projelerle geliştirilerek devam ettirilmesi arzu edilmeli ve sağlanmalıdır.

Kaynakça

Akat, Abdullah, “Müzik Arşivleri”. *Müzikte Araştırma Yöntemleri*, Ed. Songül Karahasanoğlu, Elif Damla Yavuz. İstanbul: İTÜ TMDK Yayınları, 2015, 41-58.

Akat, Abdullah ve İlke Kızmaz, “Halk Bilgisinin Müziğe ve Dansa Dönük Temsilleri”. *Halk Bilimi El Kitabı*, Ed. Mustafa Aça. Konya: Kömen Yayınları, 2016, 595-656.

Bates, Daniel G., *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji: İnsanın Doğadaki Yeri*. Çev. & Ed. Suavi Aydın. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009

Şenel, Süleyman, *Trabzon Bölgesi Halk Musikisine Giriş*. İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları, 1994

Şenel, Süleyman, “Cumhuriyet Dönemi’nde Türk Halk Müziği Araştırmaları”. *Folklor/Edebiyat*, 17 (1999): 99-128.